

Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük

HORVÁTH ISTVÁN*

A kisebbségi nyelvhasználatot meghatározó nyelvpolitikák leírása, elemzése és értékelése már rég nem szorítkozik, és nem korlátozható a nyelvhasználat jogi kereteinek a bemutatására. Ugyanakkor tény, hogy a *formális jogi keret* leírása, elemzése és értékelése (lényeges és kikerülhetetlen, ám) messzemenően nem elégséges összetevője egy ilyen vállalkozásnak. A jogszabályok elemzése mellett, három más vonzatot is szükséges megvizsgálni: az *intézményes alkalmazás* mértékét, a *szociolingvisztikai*, illetve a *nyelvi ideológiákra gyakorolt* hatást.

- 1) *formális jogi keret* – a kisebbségi nyelvhasználat jogilag meghatározott rendszere tükrözi az állam által egy meghatározott időben felvállalt nyelvpolitikai projektum irányát és tartalmát,
- 2) *intézményes alkalmazás* – vagy a kisebbségi nyelvhasználati infrastruktúra (Kántás – Tóth 2005) jellegzetességei, vagyis a különböző, a kisebbségi nyelvi jogokat érvényesítő intézmények szintjén létező és effektíven működő nyelvi erőforrások összessége, és azok hasznosíthatóságának a tényleges formái (hivatalnoki nyelvismert, a magyar nyelven nyilvánosságra hozott ügyfél-tájékoztatók),
- 3) *szociolingvisztikai hatás* – milyen mértékben határozza meg az érintettek nyelvi viselkedését a nyelvi jogok teremtette lehetőségek rendszere,
- 4) a *nyelvi ideológiákra gyakorolt hatás* – hogyan alakul (különböző rétegek) esetében a viszonyulás általában a nyelvi pluralizmus-hoz, partikulárisabban: egy adott formális jogi keret által tételezett nyelvi rend kapcsán megfogalmazott viszonyulások.

* A szerző szociológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet elnöke.

Jelen dolgozat, mindenekelőtt terjedelmi (de célirányossági megfontolásokból is) csak vázlatos képet nyújt az első három dimenzió vonatkozásában. Egyes esetekben ez a vázlatos kép szintézise az eddigi kutatásoknak, más esetekben (átfogó rendszeres kutatás hiányában) csak bemutat néhány releváns, és a tematikát tekintve, szuggesztív kutatási eredményt.

1. Formális jogi keret: leírás, elemzés, értékelés

1.1. *A kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogi korpusz*

A MinLex a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatása. Célja felleltározni, rendszerezni, elemezni és felhasználóbarát formában nyilvánosságra hozni a romániai kisebbségekre vonatkozó törvénykezést. A törvénytár jelenleg 475 különböző rendű és rangú normatív szöveget (Alkotmány, törvények, kormányhatározatok, végrehajtási utasítások, alkotmánybírói döntések stb.) tartalmaz. Ebből a jelentős volumenű kisebbségjogi korpuszból összesen 121 kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályt számoltam meg. Igaz ezek egy (nem kis) része, nem szűk értelemben vett kisebbségi nyelvi jogot statuál, vagy nagyon partikuláris nyelvi jogi vonatkozásról, illetve csak egy adott kisebbségi nyelvről rendelkezik. Példa a nem szűk értelemben vett nyelvi jogról rendelkező, de a kisebbségi nyelvi jogok érvényesülését meghatározó jogszabályra, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet létrehozásáról rendelkező jogszabály, amely szerint az intézet egyik célkitűzése a kisebbségek nyelvi helyzetének, a nyelvi jogok érvényesülésének a kutatása. Példa a nagyon partikuláris kisebbségi nyelvi jogot megfogalmazó jogszabályra: a közúti forgalmat szabályozó törvény, amelynek csak egy paragrafusa rendelkezik arról, hogy a vezetői jogosítvány megszerzése érdekében letett vizsga során, az elméleti próbán lehet a nemzeti kisebbségek nyelvét is használni. Számos jogszabály csak egy adott kisebbségre vonatkozik: például a kétoldalú államközi egyezmények, vagy a tatár nyelv napjának a megünneplésére hozott kormányhatározat.

Mindennek ellenére tény: a kisebbségek, szűkebben a romániai magyarság nyelvhasználatát szabályozó jogi korpusz nagyon nagy volu-

menű jogszabályt foglal magába és nagyon változatos szabályozási területekre terjed ki. Sokszor maga a kutató is meglepődik, hogy milyen területek szabályozása során vetődik fel (még ha egy paragrafus erejéig is) a kisebbségi nyelvhasználat (például az Adóügyi Eljárási Törvénykönyv módszertani alkalmazására vonatkozó utasításokban). Természetesen történtek arra vonatkozó próbálkozások, hogy ezt a kiterjedt korpuszt (különböző logikák és szempontok szerint) rendszerezék. A legfrissebb, és a mindennapi életvitel szempontjából legrelevánsabb kisebbségi nyelvi jogokat, a kolozsvári székhelyű Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által publikált Nyelvi Jogok Útmutató foglalja össze (Bogdán – Mohácsék 2012).

Ám az, hogy a nyelvi jogi korpusz terén túlléptünk a pusztá felsoroláson, még nem jelenti azt, hogy jelenleg rendelkezni egy olyan szintézissel, amely ezt (a viszonylag kiterjedt korpuszt) szakmai elemző szempontok szerint összefoglalná és szakmai szempontrendszer alapján értékelné. Tekintettel erre a hiányosságra, szintézis igényű következtetést ebben az alfejezetben nem lehet megfogalmazni, ám csak releváns esetek, részelemzések alapján lehet rávilágítani a formális nyelvi jogi keret főbb jellemzőire. Ennek érdekében egyrészt röviden reflektálok a legfontosabb kisebbségi nyelvi jogokat rögzítő jogszabályokra, majd próbálok értékelni: ezen a téren milyen irányba mozdult el a román jogalkotás az utóbbi évtizedekben?

1.2. Románia Alkotmánya és a nyelvi rend kérdése

Az Alkotmányos rendelkezések szerint „Romániában a román nyelv a hivatalos nyelv”.¹ Ugyanakkor az Alaptörvény a kisebbségi nyelvhasználat lehetőségét (mint identitáshoz való jogot is garantálja, igaz inkább indirekt, mint explicit formában: „Az állam elismeri és garantálja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megtartásához, fejlesztéséhez és kifejezéséhez.”²

¹ Újraalkotmánytervezet - Románia Alkotmánya. *Románia Hivatalos Közlönye*, I. rész, 188/2003. szám, 13. szakasz.

² Uo. 6. szakasz.

Az Alkotmányos rendelkezések kapcsán két jogi, illetve általánosabb politikai és ideológiai következményekkel járó aspektust emelnék ki: a román nyelv szerepét a nemzetállami meghatározás felől megközelítve, másrészt a román nyelv hivatalos minőségének a megmásíthatatlanságára vonatkozó rendelkezéseket. Az alkotmányozási, illetve az alkotmánymódosítási folyamatban a Romániai Magyar Demokrata Szövetség képviselői többször is sérelmezték az Alkotmány első paragrafusának azon részét, amely Romániát nemzetállamként határozza meg. Az alapvető érv egyszerű: tekintettel a romániai domináns nemzetértelmezésre (a nemzet mint nyelvi, etnikai, történeti értelemben kialakult közösség), Romániának nemzetállamként való meghatározása egy implicit etnokulturális hierarchiát állít fel, hisz Romániát mindekelőtt az etnokulturálisan értelmezett román nemzet államként definiálja. Ez nem egy pusztán politikai retorika által bemagyarázott, bevitt értelmezés, hisz Románia posztkommunista alkotmányának a meghatározó szerzői, az Alkotmány értelmezett és kommentált változatának a kiadásában, kifejtik, hogy a nemzet alatt olyan történelmileg kialakult emberi közösséget értenek, amelyet a közös etnikai gyökerek, a közös nyelv és vallás köt össze (Constantinescu, et al. 1992: 7).

Ilyen értelmezés jegyében a román nyelv státusára vonatkozó paragrafus kissé más megítélés alá esik. Hisz már nem egyszerűen arról van szó, hogy a Románia Alkotmánya, sok más alaptörvényhez hasonlóan funkcionális megfontolásból rögzíti az államnyelvet, hanem ennél jóval többről. És ez a jóval több túlmutat a szűk értelemben vett jogi értelmezési kereteken, viszonylag kevesebb közvetlen jogi, de annál több ideológiai és, adott esetben politikai következménnyel jár. Az ilyen nemzet-meghatározás alapján a nyelvi elkülönülés a saját államra való elhivatottság szimbólumaként jelenik meg. A külön nyelv az autentikus politikai létezés egy mutatójaként definiálódik (Kamusella 2001). Ám ez a filozófia kizárólag a román nyelv esetében érvényesül, ugyanis a kisebbségek esetében az Alkotmány skrupulózus módon: nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogairól beszél, beleértve a szűkebb nyelvhasználati jogokat is. Vagyis a kisebbségi nyelvhasználati jogokat, mint az egyéni identitáshoz való jogot garantálja, tehát ebben az esetben a nyelvi elkülönülésnek nem ugyanazt a politikai ideológiai jelentést tulajdonítja, mint a román nyelv esetében. Másképpen fogalmazva a román nyelvi elkülönü-

lést, a herderi, kultúrnemzeti logikának megfelelően az autentikus politikai lét mutatójaként, autonóm politikai létezésre feljogosító kulturális megnyilvánulásként kezeli. Ám ugyanezt az ideológiai keretet nem terjeszti ki egyúttal a kisebbségekre is (tehát az utóbbiak nyelvi elkülönülése már nem jogosít fel a kollektív elismerésre, amely valamilyen mértékű autonómiával is járna). A kisebbségi nyelvhasználati jogokat már egy politikai (állam-)nemzeti logikában és jognyelvi retorikában garantálja. Tehát elismeri, hogy egyes román állampolgároknak a többségtől eltérő kulturális igényei vannak, és legitimnek nyilvánítja azt az elvárásukat, hogy az állam működtetése és a különböző közszolgáltatások megszervezése során teret engedjenek ennek a sajátosságnak. Vagyis, ahogyan az Kontra Miklós és Szilágyi N. Sándor a romániai oktatási törvény szövegezése kapcsán frappánsan kielemezte, a román nyelvet az állam, a közszféra, a közszolgáltatások működésének magától értetődő alapnyelvének tekintik, ehhez viszonyítva a román állam alkalomszerű engedményeket tesz a kisebbségi nyelvek használatára (Kontra – Szilágyi 2002).

Amint már említettem, az ebben az ideológiai kontextusba beágyazott hivatalos nyelv meghatározásnak közvetlen jogi következménye minimális, annál nagyobb az ideológiai és a politikai jelentősége. A hivatalos nyelv fogalmának jelentéstartománya így túlmutat az államnyelv pusztán funkcionálisan értelmezett jelentéstartományán, és mintegy a román nemzeti beteljesülés politikai szimbólumaként tételeződik. Egy ilyen szimbolikus értelmezésnek számos folyománya van. Közülük a legfontosabb talán az, hogy emocionális szimbolikus jellegű korlátokat szab olyan jellegű törekvéseknek, amelyek a magyar nyelvet formálisan is regionális nyelvvé léptetnék elő. Ha az Alkotmány (és a domináns romániai nyelvi ideológiák) funkcionálisan, az intézmények közötti kommunikáció minél hatékonyabb és dominánsan célracionális szabályozását követnék, a térségi koncentráció nyomós érv lenne a Székelyföld nyelvi rendjének az átszervezésében, a magyar nyelv regionális nyelvvé emelése. Mivel maga az Alkotmány is a szűken vett pragmatikus tartalmakon túli szimbolikus jelentéstartalmakat sugall, a nyelvhasználat politikai szabályozottsága a nemzeti érzelmek és értékrend-szer tartományában marad.

Ezen szimbolikus-érzelmi értelmezés prizmáján keresztül kell tekinteni az Alkotmány azon cikkelyét, amely úgymond bebetonozná a nem-

zetállami jelleget és a román nyelvnek mint (egyedüli) hivatalos nyelvnek a státusát: „Nem képezhetik módosítás tárgyát a jelen Alkotmánynak a román állam nemzeti, független, egységes és oszthatatlan jellegére, a köztársasági kormányformára, a terület integritására, az igazságszolgáltatás függetlenségére, a politikai pluralizmusra és a hivatalos nyelvre vonatkozó rendelkezései.”³

A hivatalos nyelvre és nyelvi identitás megőrzésére vonatkozó rendelkezéseken túl az Alkotmány számos partikuláris terület esetében megfogalmazza kisebbségi nyelvek használatának a lehetőségét, mint például az: igazságszolgáltatás 23 (8), 128 (2,3); oktatás 32 (3), illetve közigazgatás 120 (2).

A másik fontos nyelvpolitikai jogszabály, amely inkább kisebbségi nyelvpolitikai irányelveket, mint kodifikált nyelvi jogokat tartalmaz: a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, pontosabban annak a romániai helyzetre adaptált és (2007-ben) ratifikált változata. Ez gyakorlatilag egy olyan nemzetközi szerződés, amely meghatározza a jogteremtés irányát, vagyis az ebben foglalt irányelvek megvalósítása érdekében elfogadott jogszabályok válnak ténylegesen kisebbségi nyelvi jogokká. Tehát szűk értelemben véve ez a jogszabály nem határoz meg nyelvi jogot, csak kijelöl egy jogalkotási horizontot. Románia eléggé partikuláris módon szelektált ebből a menütvényből. Mégpedig úgy, hogy minden támogatott nyelv esetében külön-külön menü-sorban vállalt kötelezettségeket. A magyar nyelv esetében majdnem minden fejezet esetében (néhány kivétellel) a legerősebb, a legtöbb kisebbségi nyelvi jogosítványt biztosító, előírányzó passzust.

1.3. A román nyelv törvényes védelme

A következő figyelemre méltó jogszabály a román nyelvtörvénynek is tekinthető „Törvény a román nyelv használatáról nyilvános helyeken, a közönségkapcsolatban és közintézményekben”.⁴ Szabályozási körét

³ Uo. 152. szakasz.

⁴ 500/2004. számú Törvény a román nyelv használatáról hivatalos helyeken, a közönségkapcsolatban és közintézményekben. *Románia Hivatalos Közlönye*, I. rész, 242/2004. szám.

tekintve messze nem olyan kiterjedt és részletesen kidolgozott, mint az ominózus szlovák nyelvtörvény. Mindemellett a román nyelvtörvény kapcsán két dolgot még ki kell emelni. Mindenekelőtt azt, hogy nagyon általános és viszonylag kevésbé pontosított meghatározásokkal dolgozik. Például előírja, hogy bármely idegen nyelven írt közérdekű szöveget le kell fordítani román nyelvre. A közérdekű szöveget úgy definiálja, hogy „a szolgálati feladatok keretében, nyilvános helyen kiírt, közzétett, szóban kifejezett vagy tömegkommunikációs eszközön keresztül sugárzott vagy közölt szöveg, melynek célja közvetlen vagy közvetett reklám jellegű tartalommal bíró megnevezés, információ, üzenet köztudomásra hozása”.⁵ Vagyis, nagyon sok mindent. Például nem lehetne olyan konferenciát szervezni, amely csak angolul zajlik, egy magyar nyelvű vasárnapi prédikációt szinkrontolmácsolni kellene, a csíkszeredai Öt Kutya vendéglő nevét is le kellene fordítani románra, de a vendéglős még azt is románul kellene kitegye az asztalra, hogy „foglalt”, és azt is, ha valaki egy üzenetet hagy az üzlet ajtajára kitéve, azzal a szöveggel, hogy „mindjárt jövök”. Igaz, a következő paragrafusokban korlátozza a lefordítandó szövegtípusok regiszterét. Többek között a kulturális, tudományos, irodalmi és vallásos szövegekre és megnyilvánulásokra nem vonatkoztatja a törvényt, illetve a nemzeti kisebbségi nyelven megjelenő bármilyen médiatermékre, illetve a „nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek a nyelvi identitásuk megtartásához, fejlesztéséhez és kifejezéséhez való jogára vonatkozó jogszabályokkal szabályozott helyzetekből eredő kijelentésekre.”⁶ Vagyis nem kell két nyelven oktatni az iskolákban (hisz van jogszabály a magyar nyelv használatára), de már kérdéses marad, hogy egy székellyföldi polgármester egy március 15-i ünnepi beszédet megtarthat-e kizárólag magyar nyelven?⁷ Kiemelendő, hogy bármennyire interpretálható ez a szöveg (így esetleges visszaélésekre adhatna alapot), a törvény nem tartalmaz szankciókat, tehát a nem kötelező jellegű jogszabály irányába tolódik el, amely paragrafusainak a betartását inkább az

⁵ Uo. 2. szakasz.

⁶ Uo. 5. szakasz, i) bekezdés.

⁷ Például Kovászna megye pár hónapja beiktatott prefektusa rendszeresen megkérdőjelezi a helyi magyar vezetők (a sepsiszentgyörgyi polgármester és a Megyei Tanács elnöke) kizárólagosan magyar nyelvű publikus megnyilvánulásait.

emberek jóhiszeműségére, mintsem a törvény szigorának a kényszerítő erejére bízzák. Igaz, minimális törvényt módosítás szükséges ahhoz, hogy egy erős, a kisebbségi nyelvhasználatot bizonyos mértékben visszaszorító, a többségi nyelvhasználatot határozottabban érvényesítő törvényt alakuljon. És habár vannak erre irányuló kezdeményezések a román törvényhozásban, ezek eddig inkább elszigeteltek maradtak.

Összegzőként: a román nyelvtörvény jelenlegi formájában inkább a globalizációs nyelvi hatások visszafogását, mintsem az államnyelv használatának a kisebbségi nyelvhasználat rovására történő konszolidációját célozza meg.

1.4. A kisebbségi nyelvhasználat az oktatásban

A nemrég érvénybe lépett oktatási törvény⁸ több dimenzióban szabályozza a kisebbségi nyelvhasználati jogokat. Ezek közül csak egyes paragrafusok tekinthetők szűk értelemben vett nyelvi jogoknak. Számos más paragrafus e nyelvi jogosítványok gyakorlásának intézményes keretfeltételeit rögzíti, illetve a kisebbségi anyanyelvi oktatás tartalmának a sajátos (anyanyelvi, etnikai) identitásépítő vonzatait szabályozza.

A szűken vett oktatási nyelvi jogokat illetően nem érdektelen egy picit tematikailag és történelmi perspektívában áttekinteni a kérdést. Egy ilyen áttekintési szempont a tannyelv kérdése, pontosabban a kisebbségi nyelvek oktatásban való használatának a mértéke. A második világháborút követően Romániában kialakult egy átfogó, egyetem-től óvodáig terjedő, többnyire, de nem kizárólag csak magyar nyelven oktató intézményeken belül megszervezett magyar nyelvű oktatás. Ennek a leépítése két irányból történt: a magyar tannyelvű intézmények, illetve a magyar tannyelvű oktatási programok fokozatos (megjegyzendő, nem minden esetben teljes mértékű) elrománosítása révén (Vincze 1999). Az oktatási intézmények kétnyelvűsítése kevésbé érintett szűk értelemben vett nyelvi jogokat, ugyanis ezekben az intézményekben is az oktatást meg lehetett magyar nyelven szervezni. Vagyis

⁸ Lege nr. 1/2011 a educației naționale. *Monitorul Oficial al României*, Partea I, Nr. 18/2011.

az, hogy a kommunizmus alatt, az addig kizárólag magyar tannyelvű oktatást biztosító intézményeket átalakítottak vegyes, román–magyar tannyelvű intézményekké. Az első lépésben a magyar tannyelvű oktatás autonómiájára gyakorolt hatást, egyszerre bonyolította az oktatásszervezést és szűkítette a magyar oktatásszervezés lehetőségeit. Ám később, az intézmények kétnyelvűsítése a magyar tannyelvű oktatás, a magyar tannyelvű osztályok térvesztésével járt.

A másik irány az oktatási programok kétnyelvűsítése volt. Ez azt jelentette, hogy az addig magyar tannyelvű oktatási programokat (attól függetlenül, hogy azok addig vegyes vagy csak magyar tannyelvű oktatási intézményben működtek) részlegesen vagy teljesen román tannyelvű programmá alakították. Például a kisebbségiek hatékonyabb munkaerő-piaci integrációja ürügyén, a középfokú szakoktatást (illetve az egyetemi szintű műszaki oktatást) kizárólagosan vagy részlegesen román tannyelvű programmá alakították. Érzékeltetésképpen vázolólok, hogyan nézett ki 1984-ben egy csíkszeredai szakközépiskola⁹ végzős évfolyamának szerkezete tannyelv szempontjából. Három teljes osztály végzett, ebből kettő és fél magyar, egy fél román tannyelvű osztálynak számított. A román tannyelvű osztályok minden tantárgyat román nyelven tanultak. A magyar tannyelvű osztályok a szakképzéshez szükséges ún. technológiai tantárgyakat, illetve néhány általános műveltségi jellegű tantárgyat (Románia történelmét és földrajzát) román nyelven tanulták, a többi elméleti és általános műveltségi tantárgyak pedig magyarul. Az ún. magyar osztályokban a magyar–román tannyelv komparatív részaránya hozzávetőleg 70–30% volt (a magyar tannyelv javára).

Egy kizárólag magyar tannyelvű középiskola hirdetőtábláján az iskola igazgatósága és a diákok közötti kommunikáció (mondjuk a belső rendszabályra vonatkozó intézkedések) több mint valószínű, hogy magyar nyelven fog lezajlani. És ez érvényes a különböző ünnepélyes és más jellegű extracurriculáris, ám az iskolai élethez szervesen kapcsolódó kommunikációs eseményekre. Vagyis az osztálytermen kívüli nyelvi környezet is magyar. Ám egy vegyes tannyelvű iskolában az már esetleges, hogy az

⁹ Ez az oktatási forma kombinálta az elméleti oktatást (érettségivel zárul) a szakoktatással (valamilyen konkrét szakmai képzést nyújt).

oktatási folyamat kivételével miként alakul az iskolai környezeti nyelv, milyen szerepe lesz a magyar nyelvnek. A tapasztalat azt mutatja, hogy inkább háttérbe szorul, kivételes, hogy a románnal szimmetrikus módon használnák.

Tekintettel arra, hogy a létező szocializmus során a magyar nyelv térvesztése az oktatásban ezen két logika mentén következett be, az utóbbi huszonnégy évben a kisebbségi nyelvi jogok megszerzésére irányuló törekvések ebbe a két irányba indultak el. A cél az volt, hogy minél nagyobb intézményes autonómiát biztosítsanak a magyar tan nyelvű oktatásnak, illetve a magyar nyelv minél nagyobb térhasználatát tegyék lehetővé a különböző oktatási programokban. Az első irány a kisebbségi nyelvi jogok gyakorlásának intézményes kereteire vonatkozik és annak ellenére, hogy vannak kihatásai a nyelvi jogokra, csak implicit módon kreálnak szűk értelemben vett kisebbségi nyelvi jogokat.

Tulajdonképpen, a kilencvenes évek első felében az oktatási törvényhozást, már ami a kisebbségi nyelvi jogokat illeti, a kommunista nemzetiségpolitika hagyatékának a továbbvitele jellemezte. Például az 1995-ös oktatási törvény még jelentős mértékben gátolta az intézményes autonómiát és számos oktatási program esetében jelentős teret (néhány helyzetben kizárólagosságot) biztosított a román nyelv számára, értelemszerűen korlátozva a magyar nyelv használatát. A törvény nem tette lehetővé a magyar nyelv használatát a szakmai oktatásban, az egyetemi oktatásban pedig csak a tanárképző, illetve a kulturális művészeti tevékenységekkel kapcsolatos szakokon engedélyezte. A kilencvenes évek második felétől kezdődően kezdett lazulni a törvénykezés, és gyakorlatilag az 1/2011. számú oktatási törvénnyel tekinthető (eleddig) valamilyen formában lezártnak. Abban az értelemben, hogy a sérelmezett korlátozó rendelkezések nagy részét kiküszöbölték, és a kisebbségi nyelvhasználat szempontjából nagyrészt megengedő (és bizonyos vonatkozásokban támogató) jogi keretfeltétel van jelenleg érvényben.

Egyrészt a kisebbségi nyelvek minden oktatási program esetében használhatóak (beleértve a középfokú szakoktatást, illetve bármilyen szakirányú egyetemi oktatást, de a felnőttoktatást, vagy a pedagógusi továbbképzéseket is). A kisebbségi nyelvek használatának a jogi lehetősége kiterjed az oktatás minden fokozatára, az óvodától az egyetemig,

beleértve az alapképzést (BA), a mesteri (MA), illetve a doktori (PhD) fokozatot és a különböző egyetem utáni képzéseket is. Például a nemrég nyilvánosságra hozott, a habilitációt szabályozó kormányrendelet is lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek használatát. Ugyanakkor a kötelezően oktató román nyelv és irodalom kivételével, a kisebbségi oktatás tanrendjében nincsen kötelezően román nyelven oktató tanár. ¹⁰

Másodsorban az intézményes autonómia fokozatait illetően a törvény az eddigi legátfogóbb, nyelvi alapon elkülönülő intézményes autonómiát biztosítja. Egyrészt az egyetem előtti oktatás szintjén létrehozható a kisebbségek oktatási nyelvén működő önálló tanintézmény (mi több, a létrehozás alapfeltételeit a kisebbségi tannyelvű iskolák esetében bizonyos mértékben könnyíti a törvény). Másrészt a nem állami egyetemi szintű oktatás esetében működhetnek önálló, kizárólag kisebbségi nyelven oktató intézmények, illetve az állami felsőfokú oktatásban tannyelv alapján külön szervezeti struktúráként szervezhető az intézetek és a karok.

Harmadsorban, akár nyelvi jogként is értelmezhető jogosítványokat biztosít az oktatási törvény a tartalomtervezést illetően. Pontosabban arról van szó, hogy az egyetem előtti oktatásban a sajátos identitáshoz kapcsolódó tantárgyak esetében (kisebbségi anyanyelvoktatás, az adott kisebbségek történelme, illetve a zenei anyanyelv) megnyílt annak a lehetősége, hogy a kisebbségi szakértők saját arcúra szabott, külön tantervet dolgozzanak ki.

1.5. Közigazgatás

A másik fontos nyelvhasználati terep, amelynek szintjén felvetődik a nyelvi jogok biztosításának a kérdése, az a közigazgatás. A közigazgatási nyelvhasználat tipikusan területi jog. Vagyis azon közigazgatási egységek esetében érvényesülnek a kisebbségi nyelvhasználati jogok, ame-

¹⁰ Több mint két évtizeden keresztül sérelmezték a romániai magyar pedagógusok és az RMDSZ azt, hogy a *Románok történelme* és a *Romániai földrajza* tantárgyak tannyelve kötelezően a román volt. A legújabb, hatályos oktatási törvény ezt a több évtizede tartó gyakorlatot szüntette meg.

lyekben egy adott kisebbség aránya meghaladja a 20%-ot. Az utóbbi két évtizedben bekövetkezett közigazgatási törvénymódosítások elvben a kisebbségi nyelvhasználati jogok kiterjesztését is jelentették.

Az első ilyen jellegű pozitív fejlemény a magasabb szintű, erősebb jogi szabályozás. A kisebbségek közigazgatási anyanyelvhasználati jogát a 2003-as alkotmánymódosítás során, alkotmányos szinten rögzítették: „Azokban a területi közigazgatási egységekben, amelyekben valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok aránya jelentős, biztosított az illető nemzeti kisebbség nyelvének használata írásban és szóban a helyi közigazgatási hatóságokkal és a dekoncentrált közszolgálatokkal szembeni kapcsolatokban, az alaptörvényben előírt feltételek között”.¹¹

A második, nagyon fontos időbeni változás a kisebbségi nyelvhasználati jog igénybe vételi feltételeire vonatkozik. Az 1991-es közigazgatási törvény is lehetővé tette a kisebbségi nyelvek szóbeli és írásbeli használatát, ám ennek gyakorlását úgy szabályozta, hogy az esetlegesen felmerülő költségek az anyanyelvüket használó kisebbségeket terheltek. Vagyis az írásbeli folyamodványokat nem lehetett csak anyanyelven leadni, hanem mellékelni kellett a román nyelvű fordítást is. A szóbeli nyelvhasználat esetében, amennyiben a hivatalnok nem ismerte a kisebbségi nyelvet, a tolmácsolást az ügyfélnek kellett megoldani.¹² Ehhez képest a 2001-es törvény már olyan mód szabályozza a közigazgatási nyelvhasználati jogot, hogy az önkormányzatokat kötelezi a kisebbségi nyelvhasználati jog intézményes feltételeinek a biztosítására. Vagyis az írásbeli kommunikáció esetében elfogadottak a csak kisebbségi nyelven írt folyamodványok, illetve (biztosítandó a szóbeli kommunikációt) a kisebbségek nyelvét is ismerő közönségkapcsolatért felelős hivatalnokok alkalmazását írja elő a törvény.¹³

A harmadik fontos előrelépés a közigazgatási kisebbségi nyelvhasználat intézményi szférájának a kiterjesztése. 2003-ig csak a helyi közigazgatás intézményi szférájára vonatkozott a kisebbségek anyanyelvhasználati joga. A 2003-as alkotmánymódosítást a nemzeti kisebbségek

¹¹ Újraalkotmánytervezet - Románia Alkotmánya. *Románia Hivatalos Közlönye*, 1. rész, 188/2003. szám, 120. szakasz.

¹² Legea nr. 69/1991 Legea administrației publice locale.

¹³ 215/2001. számú törvény a helyi közigazgatásról.

közigazgatási nyelvhasználatra vonatkozó jogait, a 2003-as alkotmány-módosítást megelőző szabályozásokhoz képest, kiterjeszti a helyi közigazgatásról a dekoncentrált (területi) közigazgatásra. Az Alkotmány előírásait a helyi közigazgatási törvénybe is beépítették. Ennek következtében olyan intézmények, mint például a minisztériumok és a szakosodott központi közigazgatási hatóságok területi kirendeltségei, vagy a nemzeti érdekeltségű kereskedelmi vagy (köz-) szolgáltatói társaságok, mint például a Román Posta, kötelesek biztosítani a kisebbségi nyelvhasználatot. Ennek megfelelően módosították például a prefektusi intézményről szóló 340/2004. sz. törvényt is, előírva a prefektus hatáskörei között azt is, hogy „biztosítja, a törvénynek megfelelően, az anyanyelv használatát a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek és a dekoncentrált közszolgálatok közötti kapcsolatokban, azokban a területi közigazgatási egységekben, ahol számarányuk meghaladja a 20%-ot” (19. cikk 1. bekezdés m. betű).

A negyedik fontos fejlemény a közigazgatáshoz kapcsolódó nyelvi regiszter fejlesztésével kapcsolatos. Pontosabban arról van szó, hogy a 2001-es helyi közigazgatást szabályozó törvény arra kötelezi a helyi és megyei tanácsokat, hogy a normatív jellegű határozataikat kötelezően, valamint az egyéni határozatokat (kérésre) kisebbségi nyelven is kiadják. Ezt megelőzően a határozatoknak kisebbségi nyelven történő írásbeli kiadása, csak lehetőségként volt megfogalmazva. Az, hogy a törvény bizonyos típusú határozatok esetében kötelezi az érintett intézményeket arra, hogy kisebbségi nyelveken publikálják azokat, jelentős mértékben elősegítheti a közigazgatási tevékenységgel kapcsolatos anyanyelvi minták, általában a sajátos adminisztratív nyelvezet fejlődését és terjedését.

Az ötödik fontos fejlemény a kisebbségi nyelvhasználat státusával függ össze. Az ezredforduló után megfogalmazott törvények lehetővé teszik, bizonyos esetekben akár előírják, a kisebbségi nyelvek használatát szimbolikusan kiemelkedő fontosságú helyzetekben. Ilyen például a nemzeti kisebbségek nyelvének használata a helyi és megyei tanácsüléseken, amennyiben valamely nemzeti kisebbséghez tartozó tanácsosok számaránya a tanácsosok összlétszámának egyötödét képezi, vagy a kisebbségi nyelv használata a helyi közigazgatási hatóságok által szervezett hivatalos rendezvényeken. De ide sorolható még a helyi és megyei

tanácsulések napirendjének közzététele a nemzeti kisebbség nyelvén, illetve a kétnyelvű/többsnyelvű táblák és feliratok, valamint a közérdekű hirdetések kisebbségi nyelven való kifüggesztése. Mindezek olyan jellegű jogosítványok, amelyek fontossága, részben a negyedik pontban említett nyelvi regiszter fejlődése szempontjából megkérdőjelezhetetlen, ám mindenekelőtt az a jelentőségük, hogy hivatalos és ünnepélyes helyzetekben, a nyilvános szférában biztosítják (bizonyos esetekben előírják) a kisebbségi nyelvhasználatot, ezáltal bizonyos mértékben szimbolikusan kiegyenlítve a hivatalos és a kisebbségi nyelvek között létező státusz-aszimmetriát.

1.6. Igazságszolgáltatás

Az igazságszolgáltatás egy másik szintér, ahol ebben a periódusban szintén kodifikáltak kisebbségi nyelvhasználati jogokat. A kilencvenes évek elején a perrendtartási szabályok korlátozott mértékben tették lehetővé az anyanyelvhasználatot. Például a büntetőperек során, ha a vádlott nem ismerte a román nyelvet, fordítót biztosítottak. Kiemelendő, hogy ez az anyanyelvhasználati lehetőség nem elsőrendűen kisebbségi nyelvi jogként, hanem a bírósági eljárás tisztességes lefolyásának az egyik lehetséges eszközeként került be a törvénybe. A 2003-as alkotmánymódosítás ezen a területen is áttörést jelentett. Az új Alkotmány 128. cikkelyének 2. bekezdése előírja, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgároknak jogukban áll a bíróságok előtt anyanyelvükön megszólalni, oly módon, hogy az ne járjon pótlólagos költséggel az érdekelték számára. A következő évben meghozott törvényben rögzítették a jog gyakorlásának feltételeit, mégpedig olyan módon, hogy a jogérvényesítéssel járó többletköltségek az igazságszolgáltatási rendszert terhelik.

1.7. ... és más szinterek

Terjedelmi okai vannak annak, hogy nem leltározzuk fel mindazokat a szintereket, ahol kisebbségi nyelvi jogi előírásokat kodifikáltak. Csak jelzés erejéig, útmutatásképpen utalunk rá: a tömegkommunikáció, a

különböző közszolgáltatások megszervezése és működtetése kapcsán felmerülő nyelvi jogok (például a betegek jogai) vagy a kisebbségi nyelvhasználatra is kiható előírások (például a rendőr jogállásáról szóló törvény) is változtak.

Ha kizárólag a törvényes alkalmazást tekintjük, elmondható, hogy az utóbbi két évtized során a romániai kisebbségi nyelvpolitikák irányvonala jelentős mértékben megváltozott. A rendszerváltást (1989) követően az államnyelv helyzetének a megerősítése általában a kisebbségi nyelvhasználat rovására történt (Szépe 1999), majd az 1996-os irányváltást követően a nyelvi pluralizmust mértékkel és bizonyos vonzataiban aktívan támogató kisebbségi nyelvpolitika vette kezdetét.

2. Intézményes alkalmazás

Ami a jogalkotás irányát és tartalmát illeti, a kép egyértelműen pozitív. Ám kérdéses, hogy a jogi lehetőségek milyen mértékben alakultak át intézményes gyakorlatokká? Nos, ha eddig a jogi keret elemzése során a vizsgálódásunk általános volt, most már a vizsgálódás és értelemszerűen a kijelentések kizárólag a magyar kisebbségre vonatkoznak. Az oktatás talán az a színtér, amelyen belül a legátfogóbban érvényesülnek, alakulnak át intézményes gyakorlattá a kisebbségi nyelvhasználati jogosítványok. Feltehetőleg azért is, mert a román oktatási kormányzat nagyon központosított és az RMDSZ 1996 óta (rövid periódusok kivételével) kormányzati vagy kormányzatközei pozíciót vállalt és inkább több, mint kevesebb sikerrel érvényesítette – mindenekelőtt az oktatási programok nyelvére vonatkozó – kisebbségi nyelvhasználati jogokat. Nem lehet egyértelmű intézményes sikerről beszélni, ami az intézményes autonómiát illeti. Az egyetem előtti oktatásban az önálló magyar tannyelvű iskolák alapítása, a magyar osztályok kiválása a vegyes tannyelvű intézetekből nem mindig problémamentes. Mindenekelőtt azért, mert ez nem kizárólag a központi kormányzat hatáskörébe tartozó adminisztratív folyamat, a települési önkormányzatoknak is van beleszólása. És ott ahol a magyarok kisebbségben vannak, viszonylag nehéz érvényt szerezni a törvényes lehetőségeknek. Éppen ezért eléggé vegyesek az ilyen irányú intézményalapítási tapasztalatok. Nagyszalon-

tán vagy Tordán¹⁴ is viszonylag konfliktusterhelt előzményekkel sikerült érvényt szerezni a törvénynek, ám Dicsőszentmárton esetében egyelőre kevés kilátás van az önállósodásra.¹⁵ Ugyanígy a felsőoktatás szintjén hírhedtté vált a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (MOGYE) esete, jelezve, hogy a törvényes lehetőségek (főleg ha azokat már működő és román többségi szenátusok által vezetett viszonylag jelentős autonómiával rendelkező egyetemek esetében kell kivitelezni) nem alakulnak át könnyedén a magyar kisebbség számára kedvezőbb intézményes gyakorlatokká. 2012 áprilisában az Ungureanu miniszterelnök vezette kabinet azon bukott meg, hogy érvényt próbált szerezni azoknak a paragrafusoknak, amelyek értelmében a többnyelvű felsőoktatási tanintézetekben az adott nyelven oktató tanárok tannyelv alapján elkülönülő szervezeti egységeket (intézeteket és/vagy karokat) hozhatnak létre. Fontos még egyszer kihangsúlyozni, hogy akár a MOGYE, akár más olyan esetekben, amelyben nem sikerül egy önálló intézményt, vagy intézményes struktúrát létrehozni, szűk értelemben vett nyelvi jogok nem sérülnek, hisz a legtöbb diák továbbra is magyar tannyelven tanulhat. Viszont, kizárólag a nyelvhasználati vonatkozásokra koncentrálna, elmondható, hogy a nagyobb intézményi autonómia meghatározóan hat ki az adott intézmények nyelvi környezetére, a magyar nyelv funkcióira (évnnyitók, -zárók, más ünnepi alkalmak, az adminisztráció működése, belső kommunikáció stb.).

Ami a közigazgatási nyelvhasználatot illeti, itt már rendelkezésünkre állnak olyan adatok, amelyek az intézményes alkalmazás mértékét és formáit tükrözik, és a következőkben erre az elemzésre alapozunk (lásd Horváth et al. 2010). A 2002-es népszámlálás adatai szerint a romániai magyarság hozzávetőleg háromnegyede (75,37%-a) olyan közigazgatási egységben élt, amelyben a magyarság részaránya elérte a 20%, vagyis a törvény szerint haszonélvezője lehet valamilyen közigazgatás szintjén érvényesülő kisebbségi nyelvhasználati jogosítványnak. Ez legalább 454

¹⁴ Rövid összefoglaló a tordai Jósika Miklós Elméleti Líceum megalapításának a nehézségeiről <http://www.torda.ro/index.php?id=44> (2012-07-07)

¹⁵ Lásd például Szucher Ervin: Dicsőszentmárton: román nacionalista propaganda a magyar iskola ellen. *Krónika* 2011. június 1.

közigazgatási egységre vonatkozik.¹⁶ Az adatok a 2009-es év első fél évére jellemző állapotokat tükrözik.

Az első kérdéscsomag a helységnévtáblákra, illetve más intézmények kétnyelvű (román–magyar) feliratozására vonatkozik. A törvény szerint a helységnévtáblák, az önkormányzati intézmények feliratozásai, illetve (esetenként) más alárendeltség alatt működő közintézmények feliratozása kétnyelvű kellene legyen az érintett közigazgatási egységekben.

1. táblázat. A kétnyelvű intézményfeliratozás
(azokban a közigazgatási egységekben, ahol
a magyarok arány 20% vagy annál több, N-454)

	Van	Nincs	Nincs egyértelmű válasz
Kétnyelvű helységnévtáblák	90,5%	7,4%	2%
Kétnyelvű felirat a polgármesteri hivatalon	81,3%	17,1%	1,5%
Kétnyelvű felirat a rendőrorosón	13,8%	78,9%	7,3%
Kétnyelvű felirat a postán	23,1%	70,3%	6,6%

A hivatalok kétnyelvű feliratozása mind a szimbolikus, mind a kommunikatív funkciók okán kiemelt jelentőségű. Szimbolikusan azért, mert a feliratozás a hivatalos nyelvi tájkép meghatározó részeként működik (Ben-Rafael et al. 2006; Cenoz – Gorter 2006) és mint ilyen fontos státuszjelző és kódválasztást irányító funkciókkal bír. Jelzi, hogy az illető közigazgatási egységen belül mely nyelveknek (és mely nyelvek beszélőinek) van elismert státusza. Funkcionálisan azért fontos, mivel megkönnyíti (esetleg irányítja) a kódválasztást. Ugyanis a felirat jelzi, hogy abban az intézményben a kisebbségi nyelv használatának a feltételeit biztosítják (legalábbis erre kötelezi a törvény), tehát lehet a magyar nyelvet használni. Az adatokból látható, hogy az önkormányzati intéz-

¹⁶ Románia közigazgatási térképe átalakulóban van. A szónak abban az értelmében, hogy számos település igényli a közigazgatási különválását, ami jelentősen bonyolítja a különböző vizsgálatokat. Ebben a vizsgálatban 454 közigazgatási egységgel dolgoztunk, de nagy mértékben valószínűsíthető, hogy azóta a helyzet változott.

mények többségében a kétnyelvű feliratozás megvalósult, ám sokkal kevésbé jellemző ez azon intézmények esetében, amelyek nincsenek a helyi önkormányzat alárendeltségében, de a törvényhozók szándékának megfelelően támogatóan kellene viszonyuljanak a kétnyelvűséghez.

Azokat az önkormányzatokat, ahol a magyarok (bármely kisebbség) aránya meghaladja a 20%-ot, a törvény rendszeresített kétnyelvű intézményes kommunikációra kötelezi, illetve lehetővé teszi a magyar (más kisebbségi nyelv) használatát, adott intézményes megnyilvánulások esetében. Ha ezt elemezzük, akkor látványossá válnak a jogszerű kisebbségi nyelvhasználat intézményes lehetőségeinek a korlátai.

2. táblázat. A magyar nyelv használatának területei
(azokban a közigazgatási egységekben, hol a magyarok arány 20% vagy annál több, N-454)

A helyi tanács napirendi pontjainak közlése	51,9%
Normatív jellegű határozatok közlése	38,7%
Egyéni jellegű határozatok közlése	35,6%
Más közérdekű közlemények	81,6%

3. táblázat. A magyar nyelv használata a hivatali ügyfélfogadás során
(azokban a közigazgatási egységekben, ahol a magyarok arány 20% vagy annál több, N-454)

Általában a polgármesteri hivatalon belül szóban	94,2%
Általában a polgármesteri hivatalon belül írásban	50,8%
Az anyakönyvi hivatalon belül szóban	81,3%
Az anyakönyvi hivatalon belül írásban	33,9%
Az adó- és illetékosztályon belül szóban	85%
Az adó- és illetékosztályon belül írásban	35,8%
Területrendezési hivatalon belül szóban	71,9%
Területrendezési hivatalon belül írásban	28,4%
Az utóbbi évben használt magyar (két)nyelvű típusnyomtatvány	32,7%

A nyelvi törvénykezés hatálya alá eső (vagyis a magyar nyelv használatának a felvállalására bizonyos mértékig kötelezett) önkormányza-

tok 35–50%-a hoz nyilvánosságra kisebb-nagyobb rendszerességgel magyar nyelvű közleményeket (helyi tanács napirendje, normatív határozatok szövege stb.). Ez azt jelenti, hogy nyilvánosságra hoz magyarul is az önkormányzat működésével, és ezen működés eredményeivel kapcsolatos hivatalos szövegeket.

Az írott kommunikáció háttérbe szorulását tükrözik azok az adatok is, amelyek a közvetlen ügyfélfogadás nyelvére vonatkoznak.

A közölt adatok egyértelmű képet körvonalaznak. A magyar nyelv esetében a kisebbségi nyelvi jogok intézményes alkalmazása mindezekelőtt a szóbeliségre korlátozódik. Az érintett (és törvény által erre kötelezett) önkormányzatok zöme biztosítja a szóbeli magyar nyelvű kommunikáció lehetőségét, viszonyt maximum felük biztosítja az írásbeli használat lehetőségét. És ebben az esetben is jogosan feltételezhető, hogy csak bizonyos ügyosztályokon, nem általában a hivatalhoz tartozó minden ügyosztályon. Vagyis az intézményes alkalmazást illetően elmondható, hogy az esetek (az érintett önkormányzatok) hozzávetőleg egyharmadában biztosított a magyar nyelv átfogó, szó- és írásbeli használata. Még van egy amolyan átmeneti 20%-a az önkormányzatoknak, ahol a szóbeli használat biztosított, de az írásbeli használat kivételes, nagyrészt esetleges. És a fennmaradó majdnem 50%-ban a magyar nyelv szóbeli használatának az intézményes előfeltételei biztosítottak.

Amint az várható, a nyelvi jogok átfogó intézményesülése (átfogóan biztosított, majdnem minden önkormányzathoz tartozó hivatalon belül), vagyis mind a szó-, mind az írásbeli használata inkább a többségi magyarlakta településekre jellemző (a magyarok aránya meghaladja a 70%-ot). Ahogyan csökken a magyarok részaránya, és a magyarok helyi kisebbségi pozíciókban kerülnek, a kisebbségi nyelvi jogok egyre lazább formában intézményesítettek: vagyis a magyar nyelv szóbeli használata esetlegesen (egyes hivatalokban igen, másokban nem) biztosított, ám a magyar írásbeli kommunikáció kivételesen fordul csak elő. Vagyis az intézményes alkalmazás ott a valószínűbb, ahol a törvényes megerősítés nélkül is kiterjedt volt a magyar nyelv használata. Ilyen helyeken a törvény csak a magyar nyelvű írásbeliséget legitímálta. Ám sajnos a törvény ott fejt ki a legkevésbé a hatását, ott módosítja a legkevésbé intézményi nyelvhasználati gyakorlatot, ahol erre a

legnagyobb szükség lett volna: ott, ahol a magyarok demográfiai kisebbségként nehezebben tudnak kedvező nyelvhasználati feltételeket teremteni.

3. Szociolingvisztikai hatás

A szociolingvisztikai hatás alatt azt értjük, hogy milyen mértékben határozza meg az érintettek nyelvi viselkedését a nyelvi jogok teremtette lehetőségek rendszere. Természetesen ez mindenekelőtt a kisebbségi nyelvhasználat intézményes alkalmazásának a függvénye. De nem kizárólag. Ugyanis tény, hiába szeretne valaki magyar nyelven beadni egy kérést mondjuk szociális támogatásra az önkormányzathoz, ha a megfelelő hivatalban senki sem ismeri a magyar nyelvet és egyáltalában nem működik a magyar nyelven leadott kérések kezelésének valamiféle rendje az önkormányzaton belül. Nem valószínű, hogy az intézményes hiányosság tapasztalása az egyént arra ösztönözné, hogy nyelvi jogai érvényesítése érdekében álljon ki. Sokkal inkább alkalmazkodik a domináns nyelvi rendhez és, minden törvényes lehetőség ellenére, a folyamodványt románul fogja beadni. Ám ugyanakkor az intézményes lehetőség sem garancia arra, hogy valaki a magyar nyelvet fogja használni. Ennek több oka is lehet. Egyrészt egyes esetekben egyfajta nyelvi hiányosságról van szó. A romániai magyar közigazgatási szakszargon, általában az államigazgatási tevékenységekkel kapcsolatos nyelvi készségek nem képezik a romániai magyar köznyelv szerves részét. Sokszor sem a szakképzett fordítás, sem a médianyelv területén nem létezik konszenzus az adott romániai intézmények pontos magyar megfelelőjét illetően. Ilyen feltételek közepette a magyar anyanyelvű hivatalnoki réteg, de még a magyar anyanyelvű ügyfelek is biztosabb talajon érzik magukat, amennyiben az írott szövegezés szintjén a román nyelvet használják.¹⁷ Másrészt ez annak tudható be, hogy a magyar népesség egy része biztonságosabbnak érzi a román írásbeliséget.

¹⁷ Jelenleg több olyan kezdeményezés indult be, amely egy magyar nyelvű közigazgatás szöveggyománnyal megteremtését és megerősítését célozza meg. Például románról magyarra fordítottuk és elérhetővé tettük az önkormányzati munkában leggyakrabban használt típusnyomtatványokat és típuskérvényeket. Lásd www.ispmn.gov.ro

Ugyanis az írásbeli megnyilvánulásoknak (kérvények, beadványok, bizonylatok) inkább vannak adminisztratív következményei, mint a szóbelieknek (*Verba volant scripta manet*) és a román nyelvű szövegezéseket célravezetőbbnek (implicit módon magasabb státusúnak) vélik. Tehát elképzelhető, hogy az egyének nem használják ki az amúgy intézményesült kisebbségi nyelvhasználati lehetőségeket.

A kiindulás 2009 elején a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által készített kérdőíves adatfelvétel. Az adatfelvétel az erdélyi magyar felnőtt népességre reprezentatív mintán történt (a minta elemszáma 3.594). A kutatás során rákérdeztünk a nyelvhasználat jellegzetességeire a különböző kommunikációs szintereken. A könnyebb értékelhetőség kedvéért a feldolgozás során rangátlagokkal dolgozunk. A rangátlagok előnye, hogy egy meghatározott viszonyítási alap vonatkozásában, egyetlen értékkel fejezik ki az adott populáció (vagy részpopulációk) jellemző értékét, így könnyebbé (igaz, nem föltétlenül árnyaltabbá) válik az összehasonlítás egyrészt a különböző szinterekre jellemző kódhasználati szokásokat illetően, másrészt a különböző (rész)populációk között, ugyanazon szintér vonatkozásában.

4. táblázat. Milyen nyelven beszél...? (rangátlag)

Otthon	Barátaival	Bevásárláskor	Munkahelyén	Orvosnál	Polgármesteri hivatalban	Rendőrségen
1 – kizárólag magyar nyelven			5 – kizárólag román nyelven			
1,22	1,77	2,22	2,43	2,55	2,73	4,14

A 4. táblázat adataiból látható, hogy a privát-publikus kontinuumot elemezve, a román nyelv használata annál pregnánsabb, minél inkább személytelen és formalizált a nyelvhasználati szintér, amely vonatkozásában a nyelvhasználati szokásokra kérdezzük rá. Vagyis a legintimebb privátszférában (otthon) a rangátlag közelít az 1-hez, vagyis a nyelvhasználat dominánsan, majdnem kizárólag magyar, amíg a rendőrség esetében közelít az 5-höz (4,14), vagyis a nyelvhasználat dominánsan majdnem kizárólag román.

Természetesen a kódhasználatot meghatározza a lakhely szociolingvisztikai környezete, amit egy nagyon egyszerű mutató segítségével ragadhatunk meg: a településen élő magyarok részaránya. Egyértelmű, hogy minél kisebb a magyarok részaránya, annál valószínűbb, hogy a nyilvános nyelvhasználat eltolódik a román nyelv irányába.

5. táblázat. Milyen nyelven beszél...?

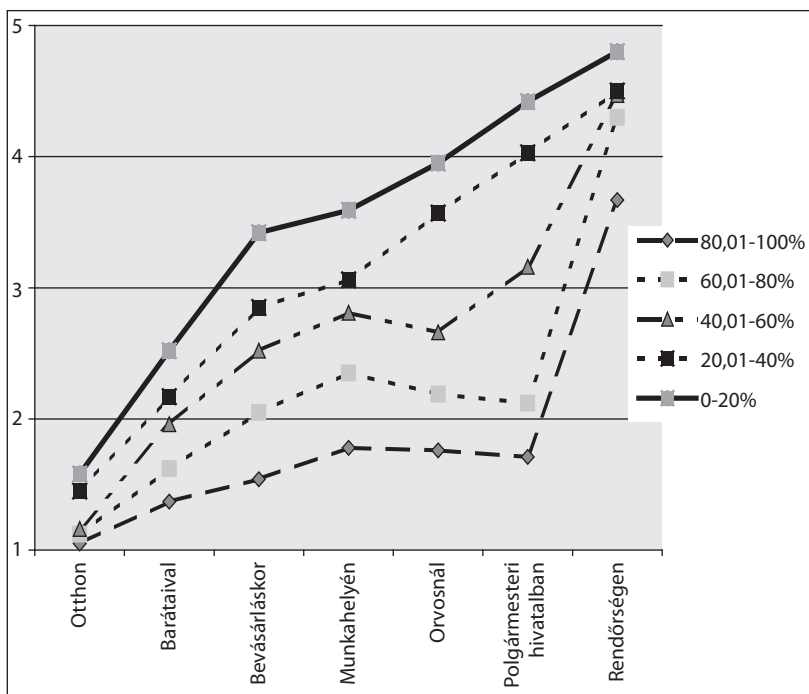
Nyelvhasználati rangátlagok a nyelvhasználat szintere, illetve a településen élő magyarok arányában elkülönített részpopulációk szerint

Magyarok részaránya	Otthon	Barátaival	Bevásárláskor	Munkahelyén	Orvosnál	Polgármesteri hivatalban	Rendőrségen
	1 – kizárólag magyar nyelven				5 – kizárólag román nyelven		
0-20%	1,58	2,52	3,42	3,59	3,95	4,42	4,8
20,01-40%	1,45	2,17	2,85	3,06	3,57	4,03	4,5
40,01-60%	1,16	1,96	2,52	2,81	2,66	3,16	4,47
60,01-80%	1,12	1,62	2,05	2,35	2,19	2,12	4,3
80,01-100%	1,05	1,37	1,54	1,78	1,76	1,71	3,67

Amint az az 5. táblázatban is látható, minél kisebb a magyarok részaránya egy adott településen, annál nagyobb mértékű a román nyelvhasználat a különböző típusú nyilvánosnak minősíthető nyelvhasználati szintereken. Mi több: minél kisebb a magyarok aránya a településen, annál nagyobb a szakadék a privát jellegű és a publikus, formálisan szabályozott szinterek között, illetve a magyar nyelv használata egyre kevésbé jellemző az informális nyilvánosságban. Grafikailag kivetítve (1. ábra) a görbe meredeksége jelzi, hogy a kódhasználati mintákat tekintve milyen mértékű az eltérés a szűken vett privát (család, barátok) és az informális, illetve formálisan szabályozott nyilvánosság szinterei között a különböző településtípusokon belül.

A fentebbi adatok indirekt módon visszaigazolják azt, hogy az egyének nyelvhasználatára összhangban van az intézményes alkalmazás során

1. ábra. Nyelvhasználati rangátlagok a nyelvhasználat szintere, illetve a településen élő magyarok aránya szerint elkülönített részpopulációk szerint

beazonosított mintákkal. Vagyis ott, ahol a magyarok egyértelmű többségben vannak, a magyar nyelvnek a szóbeli és az írásbeli használatára vonatkozó törvényes előírások nagy valószínűséggel válnak intézményes gyakorlatokká (létezik az a magyar nyelvet ismerő infrastruktúra, amely működtetni tud egy magyar nyelven is működő helyi közigazgatást). Az ezeken a településeken élő emberek ki is használják ezt a lehetőséget. Ám a magyarok részarányának a csökkenésével gyengül a kisebbségi nyelvi jogokat támogató intézményesülés (esetleges, kevésbé átfogó a magyar nyelv használata az intézményekben).

Habár nincs összehasonlítási alapunk, néhány értékelés megfogalmazható az új kisebbségi nyelvpolitikai rezsimnek a magyar nyelvű népességre gyakorolt szociolingvisztikai hatásáról. Mindenekelőtt

kiemelendő, hogy ott gyakorol hatást az egyének nyelvi viselkedésére, ahol feltehetően a törvényi megerősítés hiányában is magyarul beszéltek, és kevésbé fejti ki a hatását ott, ahol egy ténylegesen alkalmazott státuspolitika ténylegesen megerősíthette volna a kisebbségi nyelvhasználatot (azokban az önkormányzatokban, amelyekben a magyarok, habár nincsenek többségben, jelentős részarányt képviselnek). Másrészt egyszerre funkcionális (az adminisztrációs tevékenységeknek nincs jól rögzült, a romániai jogi valósághoz idomuló magyar nyelvi korpusza) és státussal kapcsolatos okokra vezethető vissza, hogy a kommunikációs szempontokból nagyobb fontosságnak örvendő kisebbségi anyanyelvi írásbeliség lemarad a szóbeliség mögött. Vagyis biztonságosabbnak érzik, ha román nyelven kérvényeznek és írnak beadványokat, ami (a jogi lehetőségek ellenére) egyrészt újratermeli a román és a kisebbségi magyar nyelv között fennálló státusaszimmetriát, másrészt csökkenti az új kisebbségi nyelvpolitikai kurzus lehetséges strukturális hatásait. Arról van szó, hogy egy növekedő írásbeli kisebbségi nyelvhasználat, az ezirányú ügyfélnyomás megnövelhetné a keresletet a magyar nyelvet jól ismerő (többnyire magyar származású) alkalmazottak irányában. Ez azért is fontos, mivel a 2002-es romániai népszámlálás adatai szerint a közigazgatási szférában a magyar kisebbség az össznépelességen belüli részarányához viszonyítva alulreprezentált.

Összegzés

Az utóbbi másfél évtized során a törvény szintjén rögzített kisebbségi nyelvi jogok tekintetében Románia jelentős előrelépést könyvelhet el. Ám a törvény nagylelkűsége nem minden esetben eredményezett a kisebbségi nyelvi helyzetet erősítő intézményes lehetőségeket is. A magyar tannyelvű oktatás autonómiája, a közigazgatási nyelvhasználati jogok éppen ott érvényesülhetnek kevésbé, ahol a magyar nyelv mozgásterét növelni kellene.

Ildomos volna nem az újabb nyelvi jogok kodifikációjának, hanem a minél átfogóbb intézményes megvalósításának, a magyar nyelvi jogok érvényesülését támogató intézményes infrastruktúra bővítésének az irányába hatni.

Irodalom

- Ben-Rafael, Eliezer et al. 2006. Linguistic Landscape as Symbolic Construction of the Public Space: The Case of Israel. *International Journal of Multilingualism* 3(1): 7–30.
- Bogdán Andrea – Mohácsek Magdolna 2012. *Nyelvi jogok útmutató*. Kolozsvár: ISPMN/Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Cenz, Jasone – Gorter, Durk 2006. Linguistic Landscape and Minority Languages. *International Journal of Multilingualism* 3(1): 67–80.
- Constantinescu, Mihai et al. 1992. *Constituția României – comentată și adnotată*. București: Regia autonomă „Monitorul Oficial”.
- Horváth István et al. 2010. Közigazgatási nyelvhasználat Hargita megyében az önkormányzati és a központi kormányzat megyeszintű intézményeiben. In: *Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről*, Vol. 27. Cluj-Napoc: Institutul pentru Studiere Problemelor Minorităților Naționale.
- Kamusella, Tomasz D. I. 2001. Language as an instrument of nationalism in Central Europe. *Nations and Nationalism* 7(2001/2): 235–251.
- Kántás Péter – Tóth Judit 2005. Nyelvhasználati jogok a hatósági eljárásban. *Kisebbségkutatás* 14(2): 229–252.
- Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs. In: Kontra, Miklós – Hattyár, Helga szerk., *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 3–10.
- Szépe György 1999. The Position of Hungarians in Romania and Slovakia in 1996. *Nationalities Papers* 27(1): 69–92.
- Vincze Gábor 1999. *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Csíkszereda: Státus.